

Колб І.О., прокурор відділу нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, прокуратури Київської області, кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ І ВИДИ ЗАХОДІВ
ФІЗИЧНОГО ВПЛИВУ, СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ
ТА ЗБРОЇ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ЗАСУДЖЕНИХ
У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Під поняттям у науці розуміють одну з форм мислення, результат узагальнення суттєвих ознак об'єкта дійсності; розміщення кимось чого-небудь, що склалося на основі якихось відомостей, власного досвіду; сукупність поглядів на що-небудь, рівень розуміння чогось [1, с. 492]. Стосовно цього правильно зауважив О.П. Петришин, що ступінь достовірності пізнавальної діяльності визначається як відповідність її результатів реальному стану речей, що безпосередньо залежить від обрання і використання правильного шляху та найбільш адекватних засобів наукового дослідження. Тому питання методологічного забезпечення є першочерговим для теоретичного дослідження в будь-якій предметній сфері, зокрема, царині права, а методологія дослідження правової реальності становить вступну частину правознавства [2, с. 32]. Про важливість правової науки та істотного підвищення якості, а також ефективності юридичних досліджень зазначають й інші науковці. Так, О.Л. Копиленко та

О.В. Зайчук у зв'язку з цим дійшли цілком обґрунтованого висновку про те, що в умовах розвитку правотворчої діяльності система існуючих правових норм регулювання суспільних відносин потребує моніторингу їх дієвості в новітніх умовах й узгодження з оновленими соціальними відносинами, зокрема, щодо виявлення проблемних питань та наукового обґрунтування їх вирішення [3, с. 779]. При такому підході, як правильно зазначив О.В. Петришин, важливими стають не лише норми права як певні взірці, стандарти поведінки, а й процедури, процес здійснення принципів правових норм, які не повинні відриватись від їх змістовних характеристик [4, с. 44].

Зазначена наукова формула, зокрема, у контексті змісту процедури їх реалізації, повною мірою стосується й регулювання питань, пов'язаних із сферою виконання покарань в Україні. На переконання А.Х. Степанюка та К.А. Автухова, з яким ми погоджуємося, значення характеристики процесуальної форми діяльності як наукового інструменту пізнання кримінально-виконавчої діяльності полягає в тому, що та чи інша процедура постає як модель, необхідна при вивченні інших напрямів діяльності органів та УВП (соціально-педагогічної, трудової, профілактичної, оперативно-розшукової та ін.). Отже, подальше осягнення проблеми процесуальної форми повинна науково довести, що ця ознака має досить стійкий характер і знаходить своє виявлення в будь-якому різновиді діяльності органів та УВП [5, с. 798].

Таке розширене розуміння практики, як зауважив Д.А. Керимов, дасть змогу в теоретичному мисленні відобразити, зокрема, законодавчу практику не як поверховий шар, а як глибинну соціальну сутність правотворчості, що відображає досвід минулого, тенденції теперішнього й перспективи майбутнього [6, с. 16]. У зв'язку з цим, І.С. Яковець дійшла висновку, що наведене свідчить про те, що назріла нагальна потреба продовження наукових пошуків та розроблення нової концепції оптимального призначення останнього, сучасних соціально-економічних умов та потреб [7, с. 818].

Особливо актуальним це питання є в контексті вирішення завдань цього дослідження, зважаючи на те, що в нормативно-правових актах України наведено лише в загальних рисах визначення поняття спеціальних засобів і зброї, а також (і що

головне) наслідків їх застосування (впливу на здоров'я тих осіб, щодо яких вони виявили свою дію). Такий підхід, як встановив

О.Г. Колб, нерідко призводить до різноманітних зловживань з боку персоналу УВП та не дає змоги певною мірою забезпечити безпечні умови відбування покарання засуджених [8, с. 862]. Зокрема, як показує практика, щодо засуджених у місцях позбавлення волі неправомірно застосовуються фізична сила, спеціальні засоби і зброя, за що персонал колоній притягається до різних видів юридичної відповідальності - від дисциплінарної до кримінальної. При цьому такі протиправні дії персоналу ДКВС України виражаються у перевищенні влади або службових повноважень (ст. 365 КК України); катуванні (ст. 127 КК України); нанесенні тілесних ушкоджень (ст. 121, 122, 125 КК України) та ін. [9].

Отже, визначення поняття та змісту заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї, що застосовуються в Україні до засуджених у місцях позбавлення волі, має не тільки теоретично-практичне, а й процедурне значення, оскільки за своєю соціально-правовою природою пов'язано з посяганням на найбільш важливі людські цінності - життя та здоров'я особи, причому в умовах виправних і виховних колоній - як щодо персоналу цих УВП, так і засуджених.

Особливе місце серед спеціальних засобів, які використовує персонал виправних колоній згідно з вимогами ст. 106 КВК України та спеціальних законів України, посідають засоби забезпечення спеціальних операцій, що призначені суто для виконання конкретних завдань під час проведення спецоперацій. До них, зокрема, належать: а) світлошумові гранати та світлошумові пристрої; б) пристрої для розпилювання сльозоточивих речовин; в) ручні газові гранати, а також патрони з газовими гранатами; г) малогабаритні підривні протидії; ґ) водомети та автоцистерни пожежні; д) бронетехніка та інші транспортні засоби; е) пристрої для примусової зупинки автотранспорту [10, с. 50].

Як свідчить практика, до осіб, які беруть участь у масових заворушеннях, захваті заручників або чинять інші насильницькі дії, а також в інших випадках, що визначені в наказі ДПтС України № 237-2003 р., застосовуються службові собаки, про які в ст. 106 КВК Підстави застосування заходів фізичного впливу, спеціальних

засобів і зброї не зазначено. Зокрема, службових собак застосовують як: 1) розшукових - для перевірки стану забороненої зони та прилеглої до неї місцевості, огляду транспортних засобів й обшуку вантажів, переміщення під вартою, розшуку та затримання засуджених, які вчинили втечу з-під варти; 2) вартових - для перекриття найбільш імовірних для втечі або проникнення на об'єкт, що охороняється, ділянок; 3) спеціальних - для розшуку на об'єктах наркотичних речовин [10, с. 46-47].

Враховуючи прогалину в законодавстві України з питань застосування спецзасобів до засуджених у місцях позбавлення волі, а також беручи до уваги зміст принципу законності, що визначений у ст. 5 КВК України та ч. 2 ст. 19 Конституції України, відповідно до якого органи державної влади (у даному випадку - адміністрація виправних і виховних колоній) та їх посадові особи (персонал ДКВС України) зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачений Конституцією та законами України, варто доповнити КВК України ст. 106-1 Підстави застосування службових собак та викласти її в такій редакції: Для перевірки стану об'єктів виправних і виховних колоній, що охороняються, та прилеглої до них місцевості, огляду транспортних засобів й обшуку вантажів, переміщення засуджених під вартою, розшуку та затримання засуджених, які вчинили втечу з-під варти, застосовуються службові собаки. Порядок їх застосування визначається у спеціальному законі.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник української мови / [упоряд. Т. В. Ковальова]. - Х. : Фоліо, 2005. - 767 с.
2. Петришин О. В. Методологія і методи в пізнанні держави і права // Теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / [О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2014. - С. 32-34.
3. Копиленко О. Л. Актуальні теоретичні проблеми юридичної науки / О. Л. Копиленко, О. В. Зайчук // Правова доктрина України : у 5 т. / [В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький,

С. І. Максимов та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2013. - Т. 1 : Загальнотеоретична та історична юриспруденція. - 976 с.

4. Петришин О. Праворозуміння у вітчизняній теорії права: загальносоціальний контекст / О. Петришин // Філософія права і загальна теорія права. - 2012. - № 1. - С. 42-49.

5. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни Кримінально-виконавче право / [уклад. : О. В. Лисодед, О. В. Ткачова, М. П. Черненко]. - Х. : Нац. ун-т Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2013. - 112 с.

6. Керимов Д. А. Соотношение теоретической и практической деятельности в процессе познания права / Д. А. Керимов // Советское государство и право. - 1980. - № 3. - С.16-25.

7. Яковець І. С. Наукові засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань / І. С. Яковець // Правова доктрина України : в 5 т. / [В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. - Х. : Право, 2013. - . Т. 5 : Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку. - 2013. - С. 799-820.

8. Колб О. Г. Забезпечення особистої безпеки засуджених у виправних колоніях України / О. Г. Колб // Правова доктрина України : у 5 т. [В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. - Х. : Право, 2013. - Т. 5 : Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку. - 2013. - С. 840-864.

9. Кримінологічні та оперативно-розшукові засади запобігання злочинам і правопорушенням, що вчиняються персоналом виправних колоній : моногр. / [В. В. Коваленко, О. М. Джужа, О. Г. Колб та ін.] ; за заг. ред. В. В. Коваленка. - К. : Атіка - Н, 2011. - 368 с.

10. Дука О. А. Організація нагляду за засудженими у кримінально-виконавчих установах: посібник / О. А. Дука, 1. П. Копотун ; за заг. ред. доктора юрид. наук, проф. О. М. Джужі. - К. : Держ. пенітенціарна служба України, 2012. - 222 с.